

Jan van der Winden
Ecology

research &
consultancy

Lage aantallen zwarte sterns in Zuid-Holland in 2017

Verslag van de monitoring van aantallen en
broedsucces

Dit rapport is gemaakt in opdracht van De Groene Motor

J. van der Winden 2017. Lage aantallen zwarte sterns in Zuid-Holland in 2017. Rapport 2017-04. December 2017. Jan van der Winden Ecology, Utrecht.

Foto voorzijde: Hille de Bruin

De Groene
Motor

Lage aantallen zwarte sterns in Zuid-Holland in 2017

Verslag van de monitoring van aantallen en broedsucces

Jan van der Winden

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	5
1. Inleiding	7
2. Zwarte sterns in 2017	9
2.1. Aankomst in Zuid-Holland	9
2.2. Aantallen en verspreiding van broedparen	9
2.3. Aantallen vergeleken met de rest van Nederland	12
2.4. Broedsucces in Zuid-Holland	13
2.5. Nestvlotjes	14
3. Coördinatie zwarte stern projecten	16
3.1. Informatie en begeleiding vrijwilligers	16
3.2. Kansboek zwarte stern Krimpenerwaard	16
3.3. Evaluatie en aanbevelingen voor 2018	17
4. Dankwoord en verantwoording	19
5. Literatuur	21

1. Inleiding

Zwarte sterns broeden in Zuid-Holland in graslandgebieden en moerassen, zowel in natuurreservaten als in agrarisch gebied op kunstmatige nestvlotjes en op drijvende waterplanten. Deze soort kan alleen effectief beschermd worden als professionele organisaties als Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, het Zuid-Hollands Landschap en de Agrarische Natuurverenigingen de handen ineenslaan en ook de particuliere agrariërs hun steentje bijdragen. In alle gebieden helpen vrijwilligers met het uitleggen van nestvlotjes en het monitoren van de aantallen broedparen en het broedsucces van sterns die op de vlotjes gaan nestelen.

Sinds 2014 ondersteunt De Groene Motor deze vrijwilligers bij hun beschermingswerk voor de zwarte stern in de Provincie Zuid-Holland) en Jan van der Winden assisteert met adviezen voor bescherming en met de inzameling van gegevens en de rapportage (van der Winden 2015).

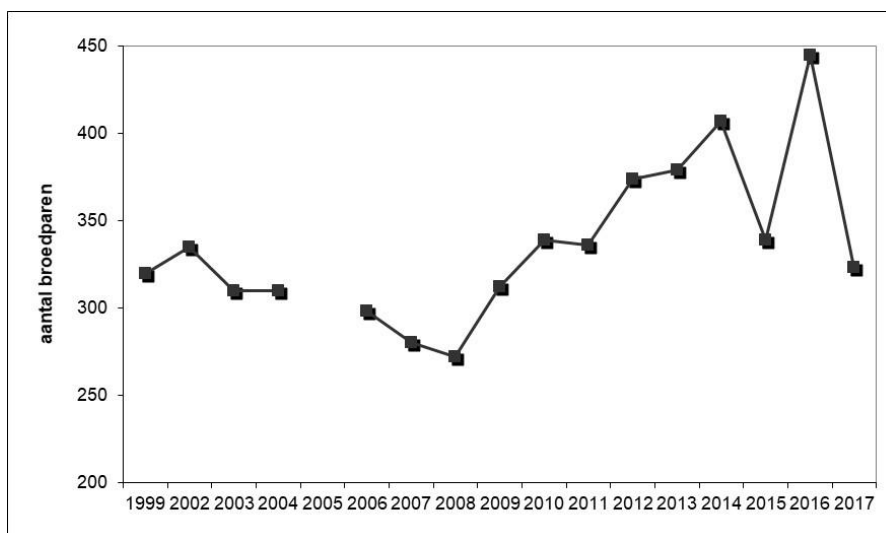
Elk jaar worden alle gegevens over zwarte sterns in de provincie bij elkaar gevoegd. De informatie over de inzet van vrijwilligers en het resultaat voor de zwarte stern populatie kan helpen om de doelen en maatregelen scherper te krijgen. Het lage aantal broedparen in 2017 (Figuur 1) geeft alle aanleiding om te kijken naar de keuze voor de nestlocaties en de effectiviteit van het beschermingsbeleid. Hierbij is het tevens van belang om te weten hoe deze ontwikkeling zich tot de rest van Nederland verhoudt.

Bijna 70 % van de uitgelegde nestvloten bleef onbezet in 2017.

In de Zouweboezem werden de nesten effectief beschermd tegen rustende ganzen en eenden. Veel jonge sterns vlogen daar succesvol uit.

Figuur 1. Aantalsontwikkeling van de broedpopulatie van de zwarte stern in Zuid-Holland sinds 1999.

2. Zwarte sterns in 2017

2.1. Aankomst in Zuid-Holland

De eerste voortekenen waren goed. De zwarte sterns kwamen in 2017 veel vroeger aan dan in 2016. De eerste exemplaren werden namelijk al gezien op 1 april bij de Groene Jonker (Nieuwkoop), Berkel en Rodenrijs en boven de Reeuwijkse Plassen. Dat is vroeg in vergelijking met andere delen van in het land, waar alleen op de Randmeren eerder een zwarte stern werd gezien (30 maart).

De aantallen namen daarna voorzichtig toe met rond 10 april tientallen verspreid over de provincie. Daarna werd, zoals elk jaar, de Reeuwijkse Plassen de belangrijkste tussenstop in Zuid-Holland voor aankomende zwarte sterns. Op 19 april waren er al 220 aanwezig en dat aantal groeide door tot maar liefst 600 op 25 april (bron www.waarneming.nl). Vervolgens verdeelden zwarte sterns zich over de kolonieplekken. Er was een tweede flinke aankomstpiek rond begin mei. Dat werd mooi vastgelegd door tellers bij Den Haag (telpost de Vulkaan) die op de ochtend van 5 mei ruim 200 zwarte sterns naar noordoost zagen vliegen. Onmiddellijk namen de foeragerende aantallen op de Reeuwijkse Plassen en de Groene Jonker weer toe tot 150-200 individuen.

De laatste zwarte stern werd in Zuid-Holland gezien op 23 oktober bij de Zandmotor (Noordzee). Dat was een juveniele vogel. In 2017 waren laat in het jaar nog opvallend veel zwarte sterns aanwezig in Nederland. (<https://www.facebook.com/dezwartestern>).

2.2. Aantallen en verspreiding van broedparen

Na het topjaar in 2016 waren de aantallen in Zuid-Holland in 2017 veel lager (Tabel 1). De opgaande lijn wordt niet voortgezet en een aantal van 325 is erg laag vergeleken met voorgaande jaren (Figuur 1). Het leek in aanvang goed te gaan omdat er rond 25 mei op veel locaties baltsende paren aanwezig waren en ook veel legfels lagen. Maar die verdwenen spoedig en keerden niet terug. Deze initiële vestigingen zijn niet bij het totaal aantal broedparen gerekend. Hiervoor is de simultaantelling van begin juni aangehouden. Tijdens de simultaantelling worden rond eind mei tot begin juni alle broedparen gelijktijdig geteld en als maat genomen voor de populatieomvang in Zuid-Holland.

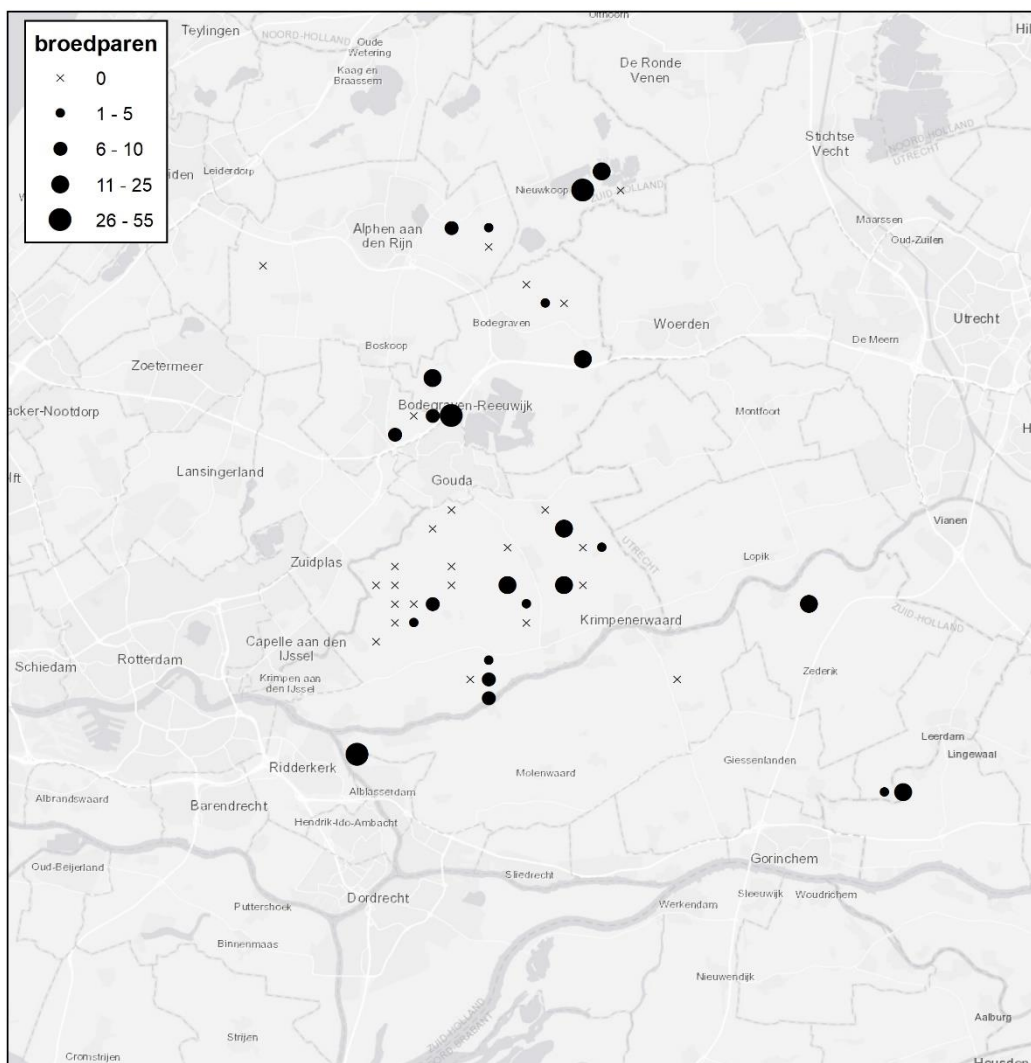
Er was een groot verschil tussen de aantallen in moerassen en veenweidegraslanden. In moerassen waren de aantallen stabiel ten opzichte van 2016 en in de graslanden namen de aantallen enorm sterk af. De grootste afname trad op in de Krimpenerwaard waar de aantallen van 190 paar in 2016 terug liepen naar 80 paar. Ook bij Bodegraven namen de aantallen af, maar bij Reeuwijk namen de aantallen in de graslanden juist licht toe.

De verspreiding van de broedparen (Figuur 2) lijkt weliswaar op die van de voorgaande jaren, maar de inkrimping ervan in de Krimpenerwaard is evident. Locaties waar grote aantallen sterns vlak bij elkaar broeden lagen in Reeuwijk, Driebruggen, Nieuwkoop, Kinderdijk en de Zouweboezem.

De forse afname in de graslanden werd niet opgevangen op andere plekken in Zuid-Holland. Hoewel er lokaal wel wat beperkte toenames te zien waren. Zoals bij Kinderdijk waar de aantallen ten opzichte van 2016 meer dan 20 paar toenamen. Maar de afnames elders zoals bij in de Nieuwkoopse plassen deden het succes teniet. Al deze verschillen hebben met lokale factoren te maken.

Tabel 1. Aantallen broedparen, aantallen vlotjes en broedsucces van de Zwarte stern in Zuid-Holland in de periode 2007-2017. Het broedsucces is het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per paar. In de onderste drie regels van de tabel staat het procentuele aandeel van de broedparen waar onderzoek naar broedsucces is uitgevoerd.

	2007-2015	2016	2017
Aantallen vlotjes	>650-900	875	1003
Aantal broedparen	272-395	446	323
Aantal paren veengraslanden	129-270	297	180
Aantal paren moerassen	112-145	149	143
Gemiddeld aantal vlotjes/paar	2,1-2,7	2,0	3,1
Broedsucces totaal ZH	0,6-1,1	0,9	0,7
Broedsucces veengrasland	0,5-1,3	0,9	0,9
Broedsucces moerassen	0,5-1,4	0,9	0,6
% paren gevolgd broedsucces Tot	32-98%	85%	96%
% paren gevolgd moeras	42-100%	67%	100%
% paren gevolgd veengrasland	19-98%	94%	93%

Figuur 2. Verspreiding van de zwarte stern in Zuid-Holland in 2017 per km hok. Op de plekken met een x lagen wel vlotjes maar vestigden zich geen zwarte sterns.

In de vestigingsfase was de verspreiding veel ruimer. In de Krimpenerwaard waren de sterns bijvoorbeeld eind mei op meerdere plekken, waar ze in 2016 gebroed hadden, aan het baltsen. Ze verdwenen echter plotsklaps. Dat duidt in de regel op verstoring in de vestigingsfase. Zwarte sterns kiezen dan eieren voor hun geld. Als ze bijvoorbeeld een roofdier nabij de kolonie zien, kiezen ze er in de regel voor om te vertrekken. Ze nemen het risico dan niet om te investeren in legfels. Her en der wees de predatie van legfels, zoals bij Polder Den Hoek en de omgeving van Vlist erop dat er inderdaad predatoren in die fase actief waren.

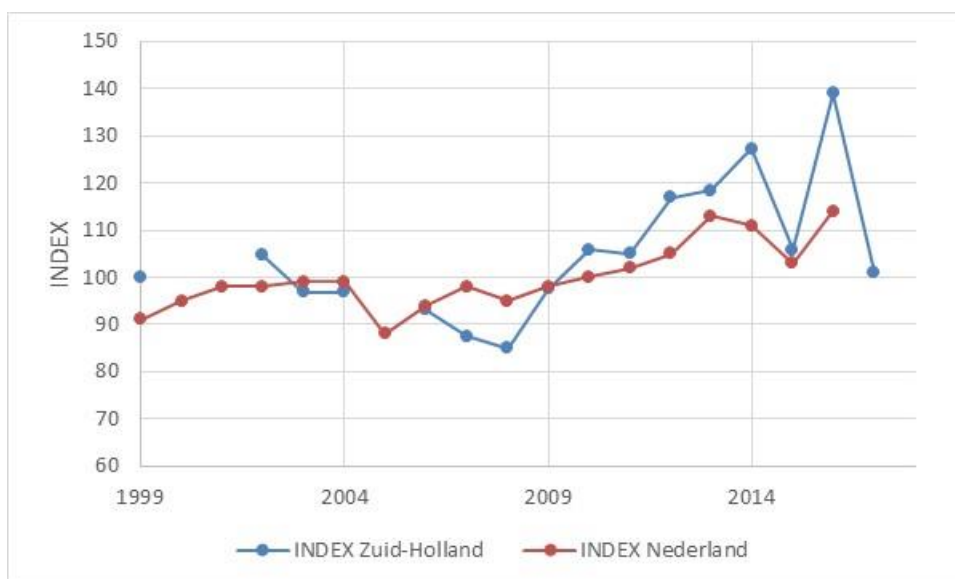
Her en der vestigden zich later in het seizoen zwarte sterns op plekken waar geen vlotjes lagen. En in delen van de Krimpenerwaard kunnen paren gemist zijn die op natuurlijke vegetaties broeden.

Tabel 2. De zwarte stern in Zuid-Hollandse veengraslanden in 2017. In de eerste kolom is het totaal aantal uitgelegde vlotjes vermeld; in de tweede kolom staat het aantal broedparen; in de derde kolom staat het gemiddeld aantal vlotjes per broedpaar; in de vierde kolom staat het gemiddelde broedsucces (uitgevlogen jong per paar). In de laatste kolom (%) staat het aandeel broedparen waarvan gegevens over broedsucces verzameld is.

	Aantal vlotjes	aantal paar	vlotjes per paar	broedsucces (%)
Krimpenerwaard+Vlist	408	81	5,0	1,1 (100)
Bodegraven-Aarlanderveen	99	16	6,2	0,2 (31)
Reeuwijk	130	83	1,6	0,7 (94)
Alblasserwaard	40	0	0	nvt
Totaal Veenweiden	667	180	3,7	0,9 (93)

2.3. Aantallen vergeleken met de rest van Nederland

Ongeveer 20-30 % van de Nederlandse zwarte sterns broedt in Zuid-Holland. De groei die in Zuid-Holland optreedt is ook landelijk zichtbaar (Figuur 3). In meer provincies herstelt de populatie zich voorzichtig. Ook vestigen de sterns zich op nieuwe plekken zoals in Groningen in de nieuw aangelegde moerassen. Daljaren in Zuid-Holland, zoals het matige jaar 2015, zijn ook landelijk zichtbaar. Dat betekent dus dat in een slecht jaar in Zuid-Holland niet al deze sterns ergens anders in Nederland gaan broeden. Dan zou je landelijk namelijk geen dip zien. Dat zie je goed aan het jaar 2015 dat zowel landelijk als in geheel Nederland minder was voor de sterns. En 2016 was juist weer beter. De landelijke schommelingen zijn wel minder sterk dus dat betekent dat de sterns zich toch in enige mate herverdelen. Met andere woorden: een deel van de sterns kan zich in een daljaar in Zuid-Holland naar elders verplaatsen. Omgekeerd is het ook aannemelijk dat een topjaar in Zuid-Holland het gevolg is van verplaatsingen uit andere regio's.

Figuur 3. Trend van de broedpopulatie van de zwarte stern in Zuid-Holland en geheel Nederland (Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland) sinds 1999. Weergegeven is een index waarbij voor Nederland het jaar 2010 op 100 is gesteld en voor Zuid-Holland het startjaar.

2.4. Broedsucces in Zuid-Holland

De paren die zich toch vestigden brachten gemiddeld voldoende jongen groot. Dat is in lijn met voorgaande jaren waar het broedsucces ook relatief goed was. Voor de Nederlandse populatie is berekend dat elk paar gemiddeld ongeveer 0,85 vliegvlug jong moet grootbrengen om de sterfte te compenseren. Het gemiddelde succes was goed, maar in 2017 waren er ook diverse plekken waar het broedsucces erg laag was zoals kolonies bij Vlist, Berkenwoude, Kadijk, Aarlanderveen en met name in Kinderdijk waar de 51 paren vrijwel geen jongen groot brachten. De belangrijkste verliesoorzaak was in de veengraslanden wederom predatie door kleine marters maar ook predatie van kuikens door bruine kiekendieven werd met zekerheid vastgesteld en zelfs een purperreiger bleek in één kolonie veel jonge sterns weg te vangen terwijl hij balanceerde op de nestvloten. Het grote verlies van kuikens in de Boezem van Kinderdijk wordt ook veroorzaakt door predatie. Op basis van het type predatie (snelheid, plekken en leeftijd kuikens) en de periode op de dag is het hier aannemelijk dat het om vogels gaat die de kuikens weghalen.

Vanwege het slechte succes hier, zijn in het voorjaar van 2017 vlotjes uitgelegd op brede sloten in de Alblasserwaard. Maar de sterns hebben deze locatie niet bezet.

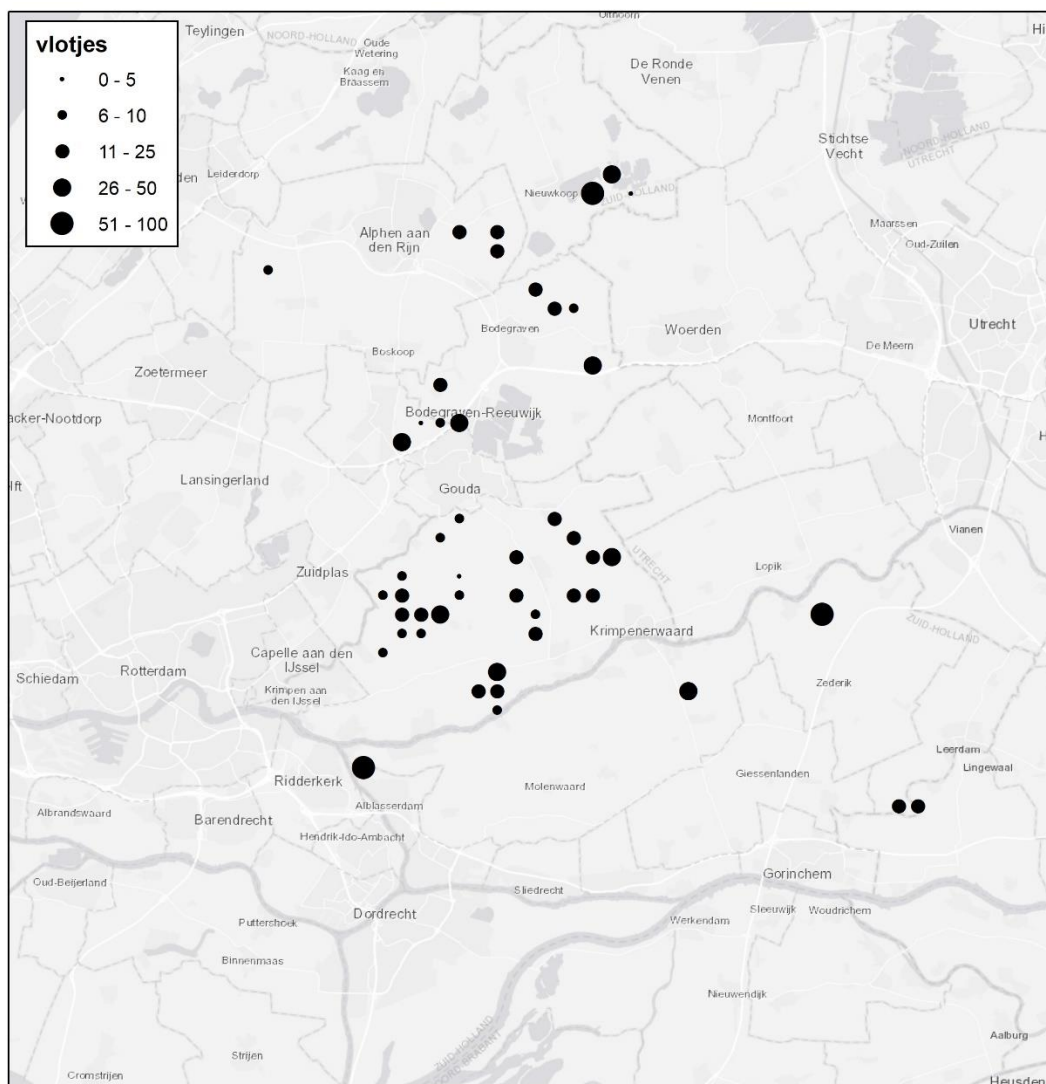
In de Zouweboezem werden in 2017 alle vlotjes met gaas afgezet tegen eenden en ganzen en het broedsucces was in 2017 zeer goed. Dergelijke goede resultaten compenseren de matige resultaten op andere plekken. In totaal is het broedsucces voldoende.

2.5. Nestvlotjes

Er werden in 2017 (Figuur 4, Tabel 1) ongeveer 1000 nestvloten uitgelegd. Weer meer dan het voorgaande jaar. Het aantal is een goede schatting op basis van de ingestuurde gegevens van 2017. Van nieuwe plekken wordt in de regel het aantal vlotjes goed doorgegeven. Van plekken waar al jaren vlotjes liggen worden veranderingen in het aantal uitgelegde vlotjes niet altijd doorgegeven en houden we het aantal van het voorgaande jaar aan. Het aanbod aan vlotjes was in 2017 ruim hoger dan het aantal sterns. Dat is prima.

Bij Reeuwijk en in de Krimpenerwaard werden in de omgeving van bestaande kolonies extra vlotjes uitgelegd. In de Alblasserwaard zijn voor het eerst 40 nestvloten uitgelegd op een geheel nieuwe plek in brede sloten in de polders. Hoewel er qua aantal, ruim voldoende nestvloten liggen in Zuid-Holland is het nu nodig om de nestvloten niet steeds op dezelfde plekken te leggen. In elk gebied zou geëxperimenteerd kunnen worden met het verplaatsen van vloten naar andere plekken. Zeker als ze al een paar jaar geen interesse tonen in de sloot waar de vlotjes uitgelegd worden.

In het kansenboek van de Zwarte stern in de Krimpenerwaard (zie paragraaf 3.3) worden diverse plekken aangegeven waar vlotjes uitgelegd kunnen worden. En elders komen de volgende plekken in aanmerking: delen van de Nieuwkoopse Plassen, omgeving 't Weegje (Gouda), Oud-Reeuwijk, Oukoop, Waarder, Nieuwerbrug-west en Rietveld (Alphen).

Figuur 4. Locaties en aantallen nestvlotjes in de provincie Zuid-Holland in 2017 per km hok.

3. Coördinatie zwarte stern projecten

3.1. Informatie en begeleiding vrijwilligers

In april werd een informatieve bijeenkomst georganiseerd voor de vrijwilligers als aftrap voor het nieuwe seizoen. Er kwamen 20 vrijwilligers en terreineigenaren naar de bijeenkomst.

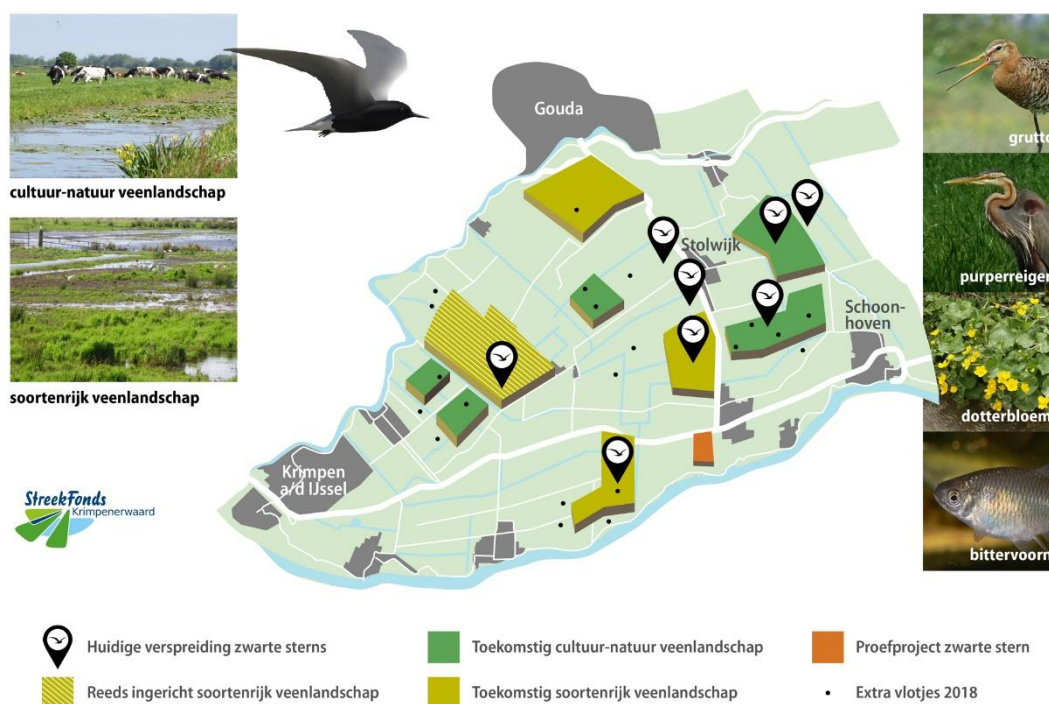
In het voorjaar zijn opnames gemaakt voor een instructiefilm voor bescherming van zwarte sterns. Het Zuid-Hollands Landschap en vrijwilligersgroepen bij Vlist en Kinderdijk hielpen de opnames. Onderdeel van de film is een oproep om te komen helpen met de bescherming van de zwarte stern. Er is immers nog steeds behoefte aan vrijwilligers die vlotjes willen maken of uitleggen of te helpen met monitoren van het broedsucces van de zwarte sterns.

3.2. Kansenboek zwarte stern Krimpenerwaard

In aansluiting op het project “Beleef de Zwarte Stern” heeft het Streekfonds in 2017 een kansenboek laten opstellen voor zwarte stern bescherming in de Krimpenerwaard (Figuur 5). Hierin is een palet aan concrete maatregelen opgenomen die gezamenlijk moeten bijdragen aan behoud en herstel van de zwarte stern populatie. De maatregelen variëren van ideeën voor inrichting van de NNN gebieden, kleinschalige proefprojecten vergelijkbaar met het polderreservaat in Kockengen in Utrecht tot praktische instructies voor het uitleggen van vlotjes op nieuwe locaties in de polders. Tevens is er een voorzet gemaakt om vrijwilligers te betrekken bij de bescherming van de kolonies in de komende jaren.

NIEUW LEEFGEBIED VOOR DE ZWARTE STERN IN DE KRIMPENERWAARD

Figuur 5. Visiekaart Kansenkoek zwarte stern. Van mogelijkheden voor het uitleggen vlotjes tot landschappelijke optimalisatie voor de zwarte stern. Zie ook: <http://www.streekfondskrimpenerwaard.nl/component/k2/item/146-project-kansenkoek-zwarte-stern>.

3.3. Evaluatie en aanbevelingen voor 2018

Net als voorgaande jaren bleek het in 2017 op diverse plekken nog niet gangbaar om de formulieren in te vullen of op een andere wijze de gewenste informatie ter beschikking te stellen voor het project. Soms worden alleen de nesten doorgegeven, soms wordt alleen gemeld of nesten zijn uitgekomen. Dat maakt het lastig om de totale aantallen voor Zuid-Holland te bepalen en adviezen te geven voor bescherming en monitoring. Helaas weten we ook niet van alle locaties hoeveel vlotjes er uitgelegd worden. Het is van belang om aan het begin van het seizoen meer duidelijkheid te hebben over de locaties waar vlotjes uitgelegd worden inclusief het aantal vlotjes. Dan kan er nog bekeken worden waar extra vlotjes uitgelegd kunnen worden en waar sterns verwacht kunnen worden.

De volgende aanbevelingen zijn daarom te geven voor 2018:

- Er kunnen nog extra vlotjes uitgelegd worden in de volgende zoekgebieden: delen van de Nieuwkoopse Plassen, Polder den Hoek en Lekkerkerk, Beijersche, omgeving 't Weegje (Gouda), Oud-Reeuwijk, Oukoop, Waarder, Nieuwerbrug-west, Rietveld (Alphen) en de Alblasserwaard (Donkse Laagten Goudriaan).
- Er dient minimaal een goede telling plaats te vinden van het aantal broedparen rond eind mei-begin juni (simultaantelling broedparen Zuid-Holland).
- De volgende gegevens zijn belangrijk om een jaarrapport te maken over de zwarte sterns: locatie (inclusief kaart of GPS -coördinaat), aantal uitgelegde vlotjes, aantal broedparen en aantal vliegvlugge jongen.
- Geef ook graag door als er geen zwarte sterns in het onderzoeksgebied gebroed hebben. Dat maakt het beeld immers compleet.
- Vraag om assistentie als het volgen van het broedsucces niet lukt, bijvoorbeeld door vakanties.

Uitreiking van het kansenboek zwarte stern door Rutger Ploum van het Streekfonds aan sponsoren en potentiële uitvoerders in de Krimpenerwaard. Lees meer: <https://www.nvwk.nl/actueel/nieuws/uitreiking-kansenboek-zwarte-stern>

4. Dankwoord en verantwoording

De bescherming van de zwarte stern in Zuid-Holland is succesvol door een samenwerking tussen professionals en vrijwilligers. De Groene Motor ondersteunt deze vrijwilligers met hun werkzaamheden. Marleen van der Lee en Ron van Wetten zijn hiervoor de drijvende krachten. Samen met Jan van der Winden Ecology konden de werkzaamheden in het veld geregeld worden en konden na afloop van het seizoen de gegevens verzameld en gerapporteerd worden. Peter van Horssen (Greenstat) produceerde de kaarten voor onderhavig verslag.

Bij de volgende Agrarische Natuurverenigingen broeden zwarte sterns in het werkgebied: Lopikerwaard, Weidehof, De Hollandse Venen, Lange Ruige Weide, De Wetering, De Parmey en Weide & waterpracht. Deze organisaties brengen jaarlijks de bescherming van de zwarte stern onder de aandacht bij de leden. De leden (agrariërs) van deze verenigingen worden natuurlijk in het bijzonder bedankt voor hun gastvrijheid voor de zwarte stern en de bereidheid om maatregelen te nemen om het broedsucces te verhogen.

De volgende organisaties en personen waren initiator van het beschermingswerk, gaven toestemming voor de monitoring van aantallen en broedsucces in hun terreinen of ze functioneerden als regionale coördinator bij het project: Natuurmonumenten (J. Pietersen, M. van Schie), Staatsbosbeheer (J. den Hartogh, L. Oevermans, N. de Bruin), Het Zuid-Hollands Landschap (N. Vermeer, R. van Beek, G. Dekker), BuiTeGewoon Groenprojecten (R. Terlouw), De Natuur- en Vogelwerkgroep Krimpenerwaard (M. Ossevoort) en De Natuur- en Vogelwacht Alblasserwaard (R. Slagboom).

De tellingen van de kolonies en het onderzoek aan broedsucces wordt hoofdzakelijk uitgevoerd door vrijwilligers. Deze personen bestaan uit een gemêleerd gezelschap van weidevogelbeschermers, vogeldeskundigen, agrariërs en natuurliefhebbers. Van de volgende personen ontvingen we in 2017 gegevens over aantallen vlotjes of zwarte sterns in hun werkgebied:

R. Alblas, P. Bieren, J. Boer, D. van der Bijl, M. Bosch, T. Bouman, J. Burggraaf, W. van de Coevering, J. Colijn, A. Cortis, A. van Diemen, R. van Dijk, J. van Doorn, J. en R. de Gans, R. en F. en T. Gouw, N. de Graaff, C. Heij, H. Hertogh, J. Heuvelman, P. van Hoek, J. den Hollander, H. Hoogeveen, P. van Horssen, R. van der Hulst, A. en J. de Jong, A. Kant, R. de Keizer, C. Kes, L. Koot, M. van der Lee, K. de Mik, J. Monhemius, Fam. Nagel, B. Nagel, L. Niekerk, M. Ossevoort, W. Pieterse, M. Poot, J. Roos, M. van Schie, R. Slagboom, W. Sloof, P. Solleveld, C. Stam, C. van der Starre, J. Terlouw, R.

Terlouw, G. Uitbeijerse, J. Verbruggen, J. Verduijn, B. Vergeer, M. Vergeer, M. de Vries, R. van Wetten, A. de Wit en G. Zonneveld.

Wij baseren bovenstaande lijst op de monitoringformulieren die we aan het eind van het seizoen ontvangen. Het is mogelijk dat er actieve vrijwilligers in de lijst ontbreken. Wij horen dat graag en doen tevens een oproep om mensen die betrokken zijn bij de bescherming van de zwarte stern bij een kolonie op de formulieren te vermelden of hun adres aan De Groene Motor door te geven. Dan ontvangen ze ook nieuwsbrieven en uitnodigingen voor excursies en bijeenkomsten.

Dantelaan 115
3533 VC Utrecht
jvdwinden@hetnet.nl